

АДМОЎНЫЯ СТЭРЭАТЫПЫ І ЭТАЛОНЫ Ў САМАТЫЧНЫХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

У лінгвокультурологічным аспекці досліджено антистереотыпы і антиэталоны у соматичній фразеологіі білоруськоў мовы; раскрыто культурна-нацыянальную інфармацыю, якая закодывана ў внутрышній формі фразеалогізмаў; встановлено відмінні та характэрні як эталонам, так і стереотыпам рысы.

Ключовыя слова: фразеалогічная адзінца, код культуры, антистереотып, антиэталон, соматызм.

В лингвокультурологическом аспекте исследованы антистереотыпы и антиэталоны в соматической фразеологии белорусского языка; раскрыта культурно-национальная информация, закодированная во внутренней форме фразеологизмов; установлены отличительные и характерные как для стереотипов, так и для эталонов черты.

Ключевые слова: фразеологическая единица, код культуры, антистереотип, антиэталон, соматизм.

In the article in the linguo-cultural aspect the anti-stereotypes and anti-models of the somatic phraseology of the Byelorussian language are researched in the linguo-cultural aspect; the cultural-national information which is encoded in internal form of the phraseological units are revealed; the distinguishing and typical features of the stereotypes and models are fixed.

Keywords: phraseological unit, code of the culture, anti-stereotype, anti-model, somatizm.

З улікам антрапацэнтрычнага падыходу да вывучэння мовы, характэрнага для сучасных лінгвістычных даследаванняў, вялікую цікавасць уяўляе лінгвакультуралагічнае вывучэнне фразеалагічнага складу кожнай мовы. Менавіта ў фразеалагічных адзінках (далей – ФА) найбольш ярка выяўляюцца вобраз чалавека, яго характар і стан, паводзіны, а таксама падкрэсліваюцца культурная ўнікальнасць і нацыянальная непаўторнасць носьбітаў мовы.

Нягледзячы на тое, што замежныя навукоўцы [2; 14; 17 і інш.] ужо даўно і актыўна разглядаюць ФА не толькі як адзінкі мовы, але і як адзінкі культуры, да апошняга часу ў працах айчынных лінгвістаў ФА вывучаюцца ў асноўным у структурна-семантычным аспекце, а іх унутраная форма, вобразы, протасітуацыі, пакладзеныя ў аснову, што ўтрымліваюць, экспліцытна і імпліцытна, культурна-нацыянальную інфармацыю, застаюцца па-за ўвагай [6; 12; 18 і інш.]. У сувязі з гэтым пытанне аб даследаванні ФА ў лінгвакультуралагічным аспекце, дэкадзіраванне іх як адзінак культуры з'яўляецца актуальным і патрабуе асаблівай увагі.

Раскрыць сувязь паміж «мовамі» культуры і ўнутранай формай, словамі-кампанентамі ФА становіцца магчымым толькі з улікам асноўных адзінак лінгвакультуралогіі: сімвалаў, квазісімвалаў, эталонаў, стэрэатыпаў. Менавіта яны, выступаючы неад'емнымі складнікамі пэўнага культурнага кода, «з'яўляюцца неабходнымі для моўнага мадэліравання таго ці іншага феномена нацыянальнай культуры, для фарміравання моўнай карціны свету ў выглядзе вобразных уяўленняў» [1, с. 281]. Пад культурным кодам, у сваю чаргу,

разумеецца «сістэма знакавых цел матэрыяльнага і духоўнага свету, якія з'яўляюцца носьбітамі культурных сэнсаў» [5, с. 9].

Ролю эталонаў і стэрэатыпаў культуры пачынаюць выконваць ФА, у якіх замацаваны тыповыя для носьбітаў мовы вобразы і сітуацыі. Падкрэслім, у самім фарміраванні ФА, г. зн. «у адборы вобразаў, прасочваецца іх сувязь з культурна-нацыянальнымі стэрэатыпамі і эталонамі. Гэта інфармацыя затым як бы ўваскрашаецца ў канатацыях, якія адлюстроўваюць сувязь асацыятыўна-вобразнай асновы з культурай (эталонамі, сімваламі, стэрэатыпамі)» [13, с. 71]. Каб перадаць сутнасць пэўнай рэаліі, ментальных вобразаў і характарыстык, чалавек выкарыстоўвае моўныя знакі, у якіх закадзіраваны фізічны і культурны вопыт асобы.

Мэта нашага артыкула – выяўленне і характарыстыка закадзіраваных у ФА адмоўных стэрэатыпаў (дакладней – антыстэрэатыпаў), эталонаў (антыэталонаў) на прыкладзе самай колькасна прадстаўленай у беларускай літаратурнай мове групы ФА з кампанентам-саматызмам (1848 саматычных ФА беларускай мовы, выдзеленыя метадам суцэльнай выбаркі са «Слоўніка фразеалагізмаў беларускай мовы» І. Я. Лепшава [11]).

Сярод саматычных ФА колькасна пераважаюць адзінкі з адмоўна-ацэнным адценнем, бо, як вядома, тэндэнцыя да адлюстравання адмоўнай ацэнкі ў ФА лічыцца агульнай заканамернасцю, акрамя таго, гэта тлумачыцца вострай рэакцыяй беларусаў на адмоўныя асаблівасці чалавечага ўсведамлення і мовы «члянціць адмоўны вопыт больш рупна, чым станоўчы, які ўспрымаецца як норма» [4, с. 67]. Акцэнтуючы ўвагу на адмоўным, носьбіты мовы выпрацоўваюць правілы этыкету, паводзін. У сувязі з гэтым заканамерна, што «ў фразеалагічным складзе замацоўваюцца ў большасці не эталонныя і стэрэатыпныя культурныя канатацыі, а якраз тыя, якія адхіляюцца ад іх, таму адзінкі фразеалогіі, выступаючы ў якасці экспанентаў культурных знакаў, маніфестуюць антыэталоны і антыстэрэатыпы» [16, с. 310].

Вызначэнне паняцця «стэрэатып» у шматлікіх лінгвістычных даследаваннях паказвае на існаванне розных яго тлумачэнняў. Так, напрыклад, А. П. Леўчанка пад стэрэатыпам разумее рэпрэзентацыю прататыпа няпоўным, частковым вобразам з'явы, які абмяжоўваецца канатацыямі і не мае дэфінітыўнага сэнсу, са структурай, закрытай для новай інфармацыі [9, с. 341]. В. У. Красных разглядае стэрэатып як некаторую структуру «ментальна-лінгвальнага комплексу, якая фарміруецца інварыянтнай сукупнасцю валентных сувязей, якія прыпісваюць дадзенай адзінцы і якія рэпрэзентуюць вобраз-уяўленне феномена, які стаіць за дадзенай адзінкай, у яго [вобраза-ўяўлення] нацыянальна-культурнай маркіраванасці пры пэўнай прадказальнасці напраўленых сувязей (вектараў асацыяцый)» [8, с. 232]. Пад стэрэатыпам намі разумеюцца замацаваныя ў свядомасці асобы альбо цэлага калектыву пэўныя вобразы і паняцці, якія валодаюць трывала замацаванай за імі семантыкай, матэрыялізуюцца ў маўленні праз словы, спалучэнні слоў альбо ФА і ствараюць культурна-моўны вобраз. Менавіта сукупнасць кагнітыўных стэрэатыпаў нацыі вызначае «нацыянальны спосаб успрымання і разумення рэчаіснасці», альбо нацыянальны менталітэт пэўнага народа [15, с. 59].

Так, ФА *пуза / живот на нос лезе* 'хто-н. у стане цяжарнасці; звычайна пра жанчыну, якая не знаходзіцца ў шлюбе' адлюстроўвае складзенае ў свядомасці беларусаў мінулых стагоддзяў стэрэатыпнае адмоўнае стаўленне да незаможнай цяжарнай жанчыны, што ўзмацняецца яшчэ і ўжываннем размоўнай лексемы *пуза*, якая амаль заўсёды нясе адмоўную канатацыю.

У ФА *абіваць бакі / бокі* 'знаходзіцца дзе-н. без пэўнага занятку', 'нічога не рабіць, гультаяваць, лодарнічаць'; *адлежваць бакі* 'гультаяваць, пазбягаць працы'; *ляжаць на баку* 'нічога не рабіць, гультаяваць' саматычны кампанент *бок* у спалучэнні з дзеяслоўнымі кампанентамі адлюстроўвае негатыўныя адносіны носьбітаў мовы да стэрэатыпных сітуацый «гультайства» і «бяздзейнасць».

У ФА *куруная галава* кампанент *галава* суадносіцца з саматычным, а кампанент *куруная* – з зааморфным кодамі культуры. Адмоўна-ацэннае адценне дадзенай ФА надае ад'ектыўны кампанент, які з'яўляецца «несумяшчальным» па семантыцы з кампанентам-саматызмам, у выніку чаго ўзнікаюць алагічныя меркаванні аб чалавеку. У вобразнай аснове ФА знаходзіцца метафара, якая атаясамлівае разумовыя здольнасці чалавека з разумовымі магчымасцямі курыцы (наяўнасць невялікага па аб'ёму галаўнога мозга курыцы тлумачыцца яе непрапарцыянальна малой галавой, а таксама тым, што за большую частку рэфлексаў адказвае ствалавая частка мозга), перадаючы такім чынам грэблівыя адносіны да асобы. Спалучэнне зааморфнага і саматычнага кампанентаў стварае стэрэатыпны вобраз неразумнага чалавека. Акрамя таго, у вобразнай аснове ФА знаходзіцца архетып-проціпастаўленне «мужчына – жанчына», што адлюстроўвае «стэрэатыпнае ўяўленне аб жанчыне як аб чалавеку з нізкім інтэлектуальным узроўнем, чые разумовыя здольнасці ніжэй за здольнасці мужчыны» [3, с. 344].

Сувязь з зааморфным кодам культуры прасочваецца і ў ФА з кампанентам *рогі*: *насіць рогі* 'быць раганосцам – мужам, якому здраджвае жонка'; *настаўляць рогі* 'здраджваць мужу, становячыся палюбоўніцай іншага мужчыны', 'ашукваць мужа, стаўшы палюбоўнікам яго жонкі' і інш. Стварэнне адмоўнай стэрэатыпнай сітуацыі ў ФА ўзыходзіць да старажытнай народнай культуры, міфалогіі, а ўжыванне кампанента *рогі* як утварэння на галовах жывёл у якасці часткі цела чалавека абумоўлівае негатыўную канатацыю ФА. Акрамя саматычнага і зааморфнага, ФА суадносіцца з рэлігійным кодам культуры: у яе вобразнай аснове замацаваны ўяўленні аб знешнім выглядзе антрапаморфнай істоты – чорта.

Адной з прызнаных стэрэатыпных рыс чалавека, якая адмоўна ўспрымаецца ў беларусаў, з'яўляецца нерашучасць. Такая адметнасць асобы падкрэсліваецца ФА *падтульваць / падціскаць хвост / хвасты* 'спалохаўшыся чаго-н., станавіцца больш асяржым, траціць самаўпэўненасць'. Негатыўная канатацыя выяўляецца за кошт пераўвасаблення, пераносу ўласцівасці паводзін сабакі на чалавека. Адмоўныя асацыяцыі выклікае сам вобраз сабакі, які здаўна надзелены негатыўнай ацэнкай у славянскай ментальнасці.

Міжасобасныя адносіны таксама прадстаўлены ў ФА беларускай мовы, дзе знайшла адлюстраванне ацэнка адмоўнай стэрэатыпнай сітуацыі 'біць, біцца; прымяняць фізічную сілу': *лічыць зубы / скабы* 'моцна біць каго-н.'; *на кулаках выносіць* 'б'ючы, выправаджваць, выганяць'; *распускаць рукі* 'біцца, збіваць каго-н.' і інш. Відавочна, што ўзнікненне ФА, якія зафіксавалі такія негатыўныя паводзіны асобы, тлумачыцца жаданнем носьбітаў мовы выявіць адмоўнае стаўленне да такога спосабу вырашэння ўзаемаадносін паміж людзьмі ці падвергнуць іх крытыцы.

Яркай адмоўнай канатацыяй характарызуецца ФА *адніць мазгі* 'ў выніку п'янства страціць здольнасць нармальна паводзіць сябе'. Дадзенай ФА як адзінка культуры рэпрэзентуе ўяўленні носьбітаў мовы аб магчымасці чалавека разумна думаць, разважаць, паводзіць сябе. Вобраз ФА ствараецца на аснове метанімічнага суаднясення часткі і цэлага (мозг – розум) і з'яўляецца характэрнай

для негатыўнай ацэнкі. А ў цэлым ФА сама выступае стэрэатыпам для ацэнкі і характарыстыкі паводзін асобы. Негатыўная ацэнка п'янства ў беларускай фразеалогіі асабліва выразна выяўляецца ў ФА з саматычнымі кампанентамі тыпу *заліваць вочы* 'напівацца п'яным, многа выпіваць (гарэлкі, віна і пад.)', 'напойваць каго-н., даводзіць да стану ап'янення' і *хмель ударыў у галаву* 'хто-н. ап'янеў', дзе *вочы* выступаюць адзінкай вымярэння ўжывання спіртнога, а *галава* – адзінкай вымярэння разумовых здольнасцей, тым аб'ектам, які падвяргаецца ўздзеянню хмелю.

Падпадае пад увагу і адмоўна характарызуецца няздольнасць чалавека да выразнага маўлення, што зафіксавана ў ФА праз спалучэнне саматычнага кампанента з дзеяслоўнымі: *язык блытаецца / блытаўся* 'хто-н. не можа выразна гаварыць, сказаць што-н.'; *язык заплятаецца / заплятаўся* 'хто-н. не можа выразна гаварыць, сказаць што-н.', у якіх *язык* як абраны кампанент ФА набывае функцыі органа маўлення і функцыі замяшчэння чалавека.

І наадварот, такая адмоўная стэрэатыпная рыса, як балбатлівасць, таксама падвяргаецца крытыцы і асуджэнню: *доўгі / даўгі язык* 'балбатлівасць, схільнасць гаварыць лішняе, няўменне захоўваць тайну'; *язык без касцей* 'хто-н. вельмі балбатлівы, гаворыць лішняе' і інш. Яшчэ больш высокую ступень негатыўнай ацэнкі нясуць ФА, у якіх не толькі асуджаецца балбатлівасць, але і пустаслоўе: *мянціць / мянташыць языком / языкам і пляскаць языком* 'гаварыць упустую, пустасловіць' і інш. У вобразе ФА кампанент *язык*, дзякуючы ўвасабленню, уключаецца ў антрапаморфную метафару і сімвалічна замяшчае здольнасць чалавека гаварыць, што матывавана метанімічным атаясамліваннем *языка* і маўленчай здольнасці чалавека.

Неабходна адрозніваць ад стэрэатыпаў эталоны, статус якіх набываюць аб'ект, паняцце альбо рэалія ў выпадку праяўлення імі пэўнай універсальнай якасці ў найвышэйшай ступені, і таму існаванне эталона немагчыма без супастаўлення альбо параўнання. Іншымі словамі, эталон уяўляе сабой узор, з якім параўноўваюць што-небудзь, а таму пад эталонам, услед за В. М. Тэліяй, разумеем «характаралагічную вобразную падмену якасцей чалавека альбо прадмета якой-небудзь рэаліяй – персонай, натуральным аб'ектам, рэччу, якія становяцца знакам дамінуючага ў іх з пункта погляду штодзённа-культурнага вопыту, якасці» [17, с. 242].

Саматычныя кампаненты ў складзе ФА маюць сімвальнае значэнне «індыкатара стану» [7], і амаль любая рэалія ў свядомасці носьбітаў мовы можа пераўтварыцца ў эталон для вымярэння якасцей чалавека. Так, у ФА *ні вуха ні рыла* (не разумець, не ведаць) 'зусім нічога' кампаненты-саматызмы выступаюць эталонам нязначнасці. Вобраз ФА адлюстроўвае ўяўленні аб *вуху* і *рыле* як аб мінімальна значных для продажу альбо ежы частках цела жывёлы. ФА мае на ўвазе абавязковую наяўнасць у чалавека ведаў аб чым-н. і выступае ў ролі эталона, ступені разумення і ўсведамлення чаго-н. асобай.

У ФА *галава* <*i*> *два вухі* 'нездагадлівы, прастакаваты чалавек' кампанент-саматызм *вуха* ў спалучэнні з кампанентам-саматызмам *галава* рэпрэзентуе вобраз не вельмі разумнага чалавека. Вобраз ФА ўзыходзіць да старажытнай саматычнай формы ўспрымання часткі як цэлага. У аснове ФА ляжыць метанімія, якая падкрэслівае наяўнасць у асобы толькі галавы і вушэй, пры гэтым на разумовыя здольнасці асобы ўвага зусім не акцэнтуюцца.

ФА *мазгі набакір* 'хто-н. прыдуркаваты, з дзівацтвам' з'яўляецца антыэталонам чыйго-н. інтэлекту, кемлівасці. Вобраз ФА ствараецца сукупнасцю

саматычнай, рэчыўнай і прасторавай метафар, пры гэтым *мозг* атаясамліваецца з галаўным уборам, г.зн., што ён (мозг) па-за межамі галавы. Іншымі словамі, ФА перадае эталоннае ўяўленне аб парушэнні месца знаходжання мазгоў і даводзіць аб нізкім узроўні разумовай дзейнасці чалавека.

Цікавасць выклікае ФА *ставіць калом вочы* ‘злосна, праяўляючы варожасць, глядзець на каго-н.’ у сувязі з тым, што звычайна форма вока, дакладней, яго зрэнка выступае эталонам круга, а ў ФА саматызм *вока* ў спалучэнні з дзеясловам *ставіць* і назоўнікам *кол* набывае характарыстыкі антыэталона: саматызм *вока* выступае квазісімвалам моцнай зброі, што матывуецца кампанентам *кол*, г. зн. погляд метафарычна прыпадабняецца колючаму прадмету, зброі.

Суаднясенне кампанентаў ФА з саматычным кодам культуры выяўляе закладзіраваныя ў іх культурныя сэнсы. Так, у ФА *пераварочвацца дагары нагамі* ‘змяняцца карэнным чынам, станавіцца зусім іншым’; *ставіцца з ног на галаву* ‘змяняцца карэнным чынам, ператваючыся ў сваю процілегласць’; *ставіць з ног на галаву* ‘змяняць што-н. карэнным чынам’, ‘даводзіць што-н. да поўнага беспарадку, хаатычнага стану; ператрасаць што-н.’ саматызм *ногі* выступае эталонам нізу, а *галава* – верху (параўн. прыказка *вышэй галавы не падскочыш / не скачыш* ‘больш за тое, на што здольны, што ў тваіх магчымасцях, не зробіш’ [10, с. 97]), а разам яны ўяўляюць сабой меру, эталон у адлюстраванні катэгорыі вымярэння па вертыкалі. Вось чаму названыя ФА нясуць адмоўнае стаўленне да сітуацый, калі гэтыя меры, эталоны парушаюцца альбо скажаюцца.

Непрыемную перашкоду, якая раздражняе сваёй прысутнасцю, у беларускай мове параўноўваюць з анамальнымі ўтварэннямі на целе чалавека – *бяльмом* і *ціпуном*: (быць, з’яўляцца, станавіцца) *бяльмом на воку* ‘(быць і пад.) вялікай, непрыемнай перашкодай, якая раздражняе сваёй прысутнасцю (наяўнасцю)’; (як, нібы) *бяльмо на воку* ‘(як) вялікая перашкода, што раздражняе сваёй прысутнасцю (наяўнасцю)’; *скула ў баку / пад бокам* ‘вялікая, балючая перашкода, што раздражняе сваёй наяўнасцю’; *як скула* ‘вялікая перашкода, што раздражняе каго-н. наяўнасцю ці прысутнасцю’. У аснове ФА знаходзіцца акультуранае ўспрыманне пэўнай перашкоды шляхам прыпадабнення нехарактэрным для здаровага чалавека ўтварэнням на целе, у выніку чаго ФА набываюць негатыўную ацэнку.

Такім чынам, асноўная розніца паміж стэрэатыпам (антыстэрэатыпам) і эталонам (антыэталонам) заключаецца ў тым, што ў аснове першага знаходзіцца абмежавана-гарызантальнае бачанне рэчаіснасці, якое, як правіла, ажыццяўляецца праз вобразна-матываваныя параўнанні, што ў сваю чаргу абазначаюць розныя сітуацыі, а другі ўяўляе сабой пэўны вобраз, успрыманне якога іерархічна-вертыкальнае. Пры гэтым эталоны падкрэсліваюць пэўныя якасці асобы або прадмета, а стэрэатыпы дэкадзіруюць сітуацыі, якія ў сваю чаргу характарызуць паводзіны чалавека. У такім выпадку кампанент ФА з’яўляецца культурна-маркіраваным і патрабуе звароту да ўнутранай формы ўсяго фразеалагізма, а ў сувязі з гэтым да яго вобразна-асацыятыўнай асновы.

У той жа час аналіз ФА з саматычным кампанентам паказвае, што як стэрэатыпы, так і эталоны могуць выяўляцца не толькі праз замацаваны ў фразеалогіі комплекс уяўленняў носьбітаў мовы аб сябе, але і непасрэдна праз кампаненты ФА, якія пры гэтым выконваюць ролю эталонаў альбо задзейнічаны ў стварэнні стэрэатыпных сітуацый. Эталоны і стэрэатыпы нясуць у сябе пэўную каштоўнасцю арыетнацыю, якая замацавана за імі пэўнай калектыўнай

свядомасцю папярэдніх пакаленняў, і дазваляюць адказаць на пытанне: як чалавек разумее сваё цела і праз яго спасцігае акаляючы свет. Менавіта праз дэкадзіраванне эталонаў і стэрэатыпаў становіцца магчымым дакладна ўявіць фрагмент моўнай карціны свету носьбітаў мовы.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. **Алефиренко Н. Ф.** Современные проблемы науки о языке : учеб. пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 416 с.
2. **Алефиренко Н. Ф.** Фразеологический словарь: культурно-познавательное пространство русской идиоматики / Н. Ф. Алефиренко, Л. Г. Золотых. – М. : ЭЛПИС, 2008. – 471 с.
3. **Большой фразеологический словарь русского языка.** Значение. Употребление. Культурологический комментарий / редкол.: В. Н. Телия (отв. ред.) [и др.]. – 2-е изд. стер. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с.
4. **Графова Т. А.** Смысловая структура эмотивных предикатов / Т. А. Графова // Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспрессивности / отв. ред. В. Н. Телия. – М., 1991. – С. 67–99.
5. **Гудков Д. Б.** Телесный код русской культуры : материалы к словарю / Д. Б. Гудков, М. Л. Ковшова. – М. : Гнозис, 2007. – 288 с.
6. **Даніловіч М. А.** Граматычная характарыстыка фразеалагізмаў [наук. выд.] / М. А. Даніловіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – 110 с.
7. **Красавский Н. А.** Динамика эмоциональных концептов в немецкой и русской лингвокультурах : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.20 / Н. А. Красавский. – Волгоград, 2001. – 40 с.
8. **Красных В. В.** «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
9. **Левченко О. П.** Атрибут, прототип, стереотип у фразеологічнай карціні свету / О. П. Левченко // Мовні та концептуальні карціні свету : зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 10. – С. 338–346.
10. **Лепешаў І. Я.** Слоўнік беларускіх прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Мінск : «Беларус. асац. «Конкурс», 2006. – 544 с.
11. **Лепешаў І. Я.** Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 2008. – 2 т.
12. **Лепешаў І. Я.** Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. ВНУ / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Выш. шк., 1998. – 271 с.
13. **Маслова В. А.** Культурно-национальная специфика русской фразеологии / В. А. Маслова // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / отв. ред. В. Н. Телия. – М., 2004. – С. 68–76.
14. **Мокиенко В. М.** Славянская фразеология : учеб. пособие для филол. спец. ун-тов / В. М. Мокиенко. – М. : Высш. шк., 1980. – 207 с.
15. **Попова З. Д.** Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М : АТС : Восток – Запад, 2007. – 314, [6] с.
16. **Телия В. Н.** Культурно-национальные коннотации фразеологизмов (от миропонимания к миропониманию) / В. Н. Телия // Славянское языкознание / IX Междунар. съезд славистов. Доклады российской делегации, Братислава, сент. 1993 г. : сб. докл. [Рос. акад. наук, Отд-ние лит. и яз. ; Нац. комис. славистов Рос. Федерации] ; отв. ред. Н. И. Толстой. – М., 1993. – С. 302–314.
17. **Телия В. Н.** Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Шк. «Яз. рус. культуры», 1996. – 288 с.
18. **Янкоўскі Ф. М.** Беларуская фразеалогія / Ф. М. Янкоўскі. – Мн. : Нар. асвета, 1981. – 79 с.

Надійшла до редколегії 04.02.13